

Lyashenko Dmitriy. THE PROBLEM OF TECHNOLOGY AND THE CLOSURE OF THE STRUCTURES OF THE "LIFEWORLD": THE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL CONTEXT.

Possible variants of the relationship between human being and technology are explicated from the standpoint of specific metaphysical presuppositions. The results are analyzed using the concept of the "life world" from Habermas' integral theory of communicative action.

Keywords: *the problem of technology, lifeworld, closure, Habermas.*

**ВІДКРИТІСТЬ ЯК ПАРАДИГМА ЛЮДСЬКОГО МИСЛЕННЯ:
ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ ТИП РАЦІОНАЛЬНОСТІ ТА ВИЩА ОСВІТА
ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО**

Юрій Мєлков,
доктор філос. наук, ст. дослідник,
Інститут вищої освіти НАПН України
(Київ, Україна)

Анотація. *Тези доповіді присвячено філософському аналізу специфіки людського мислення за сучасної доби розвитку інформаційних технологій і штучного інтелекту. Акцент робиться на таких особливостях культури мислення освіченої людини, як відкритість, поліпарадигмальність, моральнісність. Приділено також увагу сучасній парадигмі вищої освіти, закликаної формувати людину для життя у світі XXI ст.*

Ключові слова: *штучний інтелект, людське мислення, відкритість, вища освіта.*

Розвиток і розповсюдження інформаційних технологій і особливо популяризація використання штучного інтелекту становить собою один із найбільш актуальних викликів для сьогоденної освіти, науково-дослідницької діяльності та філософської думки. Поява нейромереж, здатних давати осмислені відповіді при «спілкуванні» з людиною й обробляти величезні обсяги інформації, та зокрема відкриття публічного доступу до ChatGPT у листопаді 2022 р. змушує дослідників задаватися питанням про природу людського мислення такого місце у взаєминах з новітніми інформаційними технологіями.

Як можливе створювальне знання за доби «створювального штучного інтелекту» (generative AI), що залишається на долю людини та людського мислення при здатності комп'ютерів виконувати практично ті ж самі функції? Чи є взагалі сенс у тому, щоби сприймати штучний інтелект як щось небезпечне для людини? Значимості останньому питанню додає зокрема та обставина, що у травні 2023 року керівники індустрії AI звернулися до громадськості та до керівництва США із застереженням, що розвиток тих технологій, якими вони займаються, становить собою екзистенційну загрозу для людства та має бути оцінений як суспільний ризик, подібний до тих, що пов'язані з пандемією чи з ядерною війною

[3]. Мабуть, ще більш наочною та реальною виявляється загроза безробіття для окремих професій, представники яких побоюються, що штучний інтелект здатний взяти на себе їх посадові обов'язки. Розробники ChatGPT зазначають зокрема, що їх нейромережа виконує відповідні функції принаймні на 50% швидше за людину; близько 19% робітників США може відчувати вплив AI на половину своєї професійної діяльності, – проте показово, що дослідники при цьому не розрізняють допоміжну роботу штучного інтелекту від повного заміщення ним функцій людини-фахівця [2].

На мій погляд, при всій обґрунтованості зазначених застережень штучний інтелект не становить собою щось особливо нове порівняно з іншими, так само штучними, загрозами життю людини на кшталт тієї є ж атомної енергетики чи загалом майже будь-якої потенційно шкідливої технології. Ядерна енергія може бути використана на користь людині (звичайно, при дотриманні техніки безпеки), а не тільки в якості зброї, – так саме і наслідки використання AI загалом і нейромереж на зразок ChatGPT зокрема, вочевидь, залежать від способу такого їх використання. Іншими словами, штучний інтелект не може виступати *суб'єктом* – чи то знання, чи то суспільних перетворень. До речі, в цьому контексті не можна також не зазначити, що вже сам усталений україномовний вираз «штучний інтелект» не є досить точним перекладом англійського «artificial intelligence»: в останньому випадку йдеться все ж таки не про *інтелект*, тобто не про розум і не про свідомість, якій властиве певне розуміння, а скоріше про здатність сприймати та обробляти інформацію. Власне, інформація – на відміну від знання, а тим більше від мудрості – є принципово безсуб'єктним феноменом: вона має матеріальний носій, яким може виступати як папір, так і штучний інтелект, але вона не є пов'язаною зі своїм безособовим носієм істотним чином. Знання є інформацією, засвоєною певною людиною, – відповідно, інформація є знанням, відчуженим від людини: інформацію можна передати чи продати, а тому вона цілком здатна бути предметом оперування з боку штучного інтелекту.

Штучний інтелект, у свою чергу, є окремою функцією комп'ютера, тобто машини. Саме тому сучасні запитання щодо його можливостей та обмеженості дуже нагадують дискусії 1960-х років на тему «чи може машина мислити»: така подібна проблематика виникла під час попередньої промислової революції, за доби світоглядного технократичного оптимізму, пов'язаного з успіхами НТР, – і поступово зійшла нанівець у 1970-і роки, аби повернутися на новому рівні півстоліття потому. Втім, на мій погляд, розвиток AI зокрема та інформаційних технологій в цілому має в цьому плані скоріше кількісний, аніж якісний характер: ідеї мислителів середини ХХ ст., які обґрунтовували нездатність машини «мислити» (у повному, філософському сенсі цього слова, що не зводить мислення до виконання формальних логічних операцій), залишаються актуальними і сьогодні. Так, як зазначав один із засновників Київської школи філософії П. В. Копнін ще у 1961 році, аби мислити, матерія має жити не лише в біологічному, але й у соціальному сенсі: мислення є продуктом суспільної історії, а тому машина не здатна мислити – мислить людина за допомогою машини, так само як землю копає не екскаватор, а людина за допомогою екскаватора. Так, «машинне мислення» (тобто, те саме, ще ми його сьогодні йменуємо «штучним інтелектом») має практично необмежені можливості для свого розвитку, але воно

ніколи не може виступати субстанційним, самостійним мисленням, відокремленим від людини: якими б «розумними» не ставали машини, вони залишаються лише засобами для діяльності людини, що буде передаватиме їм все більшу кількість допоміжних функцій, залишаючи собі найголовніше – власне мислення як творчу активність [1, с. 112].

Саме остання положення, як на мене, влучно характеризує й сучасні перспективи використання AI: дані технології, зокрема й нейромережі, можуть взяти на себе суто *механічні* сторони людської діяльності, залишивши людині власне людське. Тому побоювання, скажімо, письменників чи математиків щодо позбавлення їх роботи з боку ChatGPT обґрунтовані хіба що в тому плані, що лише найбільш елементарні та, так би мовити, «неякісні» тексти чи обчислювання можуть і мають бути віддані машині: справжнім творцям нема чого лякатися! Іншими словами, штучний інтелект не здатний до творчості вже за самим своїм визначенням. Якщо спробувати сформулювати особливості парадигми людського мислення, що роблять її якісно відмінною від «машинного мислення», то, мабуть, такі особливості будуть недаремно збігатися з характерними рисами сучасного, постнекласичного типу наукової раціональності, що відзначається принциповою людиномірністю.

Першою та найбільш важливою такою рисою виступає *відкритість*. Штучний інтелект здатний виконувати лише «закриті» завдання та функції – тобто, такі, що можуть бути логічно описані за допомогою обмеженої кількості операторів, відповідають чітко поставленій меті та піддаються формалізації. Штучний інтелект діє за програмою: він у принципі нездатний діяти відкрито – вільно, незапрограмовано, відхиляючись від інструкцій (звичайно, якщо не брати до уваги можливість програмних помилок, що, як і самі програми, є помилками людини як творця даної програми, а зовсім не результатом вільної та самостійної дії цієї останньої). Мабуть, це відповідає образу «ідеального виконавця», який на 100% дотримується заздалегідь визначених стандартів і міг би бути взірцевим робітником за доби Модерну, – втім, за умов сучасного світу, що характеризується принциповою невизначеністю та непередбачуваністю, а тому й неможливістю будь-яких гарантованих приписів щодо певної діяльності, така постать «робітника-машини» вочевидь поступається у значимості людині, здатній до критичного та самостійного мислення, до зміни своєї поведінки відповідно до обставин, що також стрімко змінюються.

Феномен відкритості, що сьогодні знаходить свій вираз зокрема й у становленні «відкритої науки», може бути доповнений і такими рисами суто людського мислення, як поліпарадигмальність і моральнісність: штучний інтелект не може мислити, що називається, «out of the box», й особливо – мислити, враховуючи міркування етичного плану та виходячи за межі суто раціонального, навіть просто розсудкового оперування поняттями. Відповідно до ідеї постнекласичного типу наукової раціональності, людина виступає свого роду метаспостерігачем: вона не просто спостерігає навколишній світ, але й осмислює його, оцінюючи можливі перспективи його розвитку як більш або менш бажані – і намагаючись сприяти реалізації найбільш оптимальних із них.

Відповідно, найбільшого значення розвиток штучного інтелекту та наше переосмислення феномена людського мислення внаслідок такого розвитку мають

для сфери освіти, й насамперед освіти вищої. Йдеться не лише про прикладні питання щодо того, яким чином слід регулювати (або забороняти) спілкування здобувачів із ChatGPT для забезпечення творчого й самостійного характеру їх роботи: такі аспекти проблеми є беззаперечно важливими, але й більш очевидними. Власне, виклики освіти з боку інформаційних технологій призводять до необхідності повернення до класичного ідеалу культурної освіченої людини, що є різнобічно розвиненою. Така освіченість не зводиться до однієї раціональної сторони людської особистості; як зазначають речники Римського клубу, окреслюючи освіту для майбутнього: «Освіта, зосереджена виключно на розумі, вже недостатня» [4, с. 196]. Перспективи використання AI у справах, що стосуються діяльності розуму та піддається програмуванню, змушує нас задаватися питанням про розвиток вищої освіти у напрямі посилення акценту на етичній, художньо-емоційній, вольовій сфері особистості. Звичайно, такий розвиток є досить проблематичним на сьогодні та має становити зміст значного обсягу подальших досліджень, – проте, можна згадати, що саме вітчизняна філософська традиція, в особі і Г. С. Сковороди, і П. Юркевича, і П. В. Копніна, завжди наголошувала саме на цьому аспекті, а тому може виступати світоглядним підґрунтям формування вищої освіти для майбутнього.

Список літератури:

1. Копнин П. В. Понятие мышления и кибернетика. Вопросы философии. 1961. № 2. С. 103–112.
2. Hurst L. OpenAI says 80% of workers could see their jobs impacted by AI. These are the jobs most affected. *Euronews*. 30 March 2023. – URL: <https://www.euronews.com/next/2023/03/23/openai-says-80-of-workers-could-see-their-jobs-impacted-by-ai-these-are-the-jobs-most-affe>
3. Roose K. A.I. Poses ‘Risk of Extinction,’ Industry Leaders Warn. *The New York Times*. 30 May, 2023. – URL: <https://www.nytimes.com/2023/05/30/technology/ai-threat-warning.html>
4. Weizsäcker E. U. von, Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet – A Report to the Club of Rome. New York: Springer Verlag, 2018. – 220 p.

Mielkov Yurii. OPENNESS AS THE PARADIGM OF HUMAN THINKING: POST-NON-CLASSICAL TYPE OF RATIONALITY AND HIGHER EDUCATION FOR THE FUTURE.

The theses of the report are devoted to the philosophical analysis of the specifics of human thinking under the era of the development of information technology and artificial intelligence. Emphasis is placed on such features of the culture of thinking of an educated person as openness, polyparadigmality, and morality. Attention is also paid to the features of the contemporary paradigm of higher education, called to form a person for life in the world of the 21st c.

Keywords: artificial intelligence, human thinking, openness, higher education.